

LBRIS

We know
books

BRIAN KLAAS

Corruptibili

BRIAN KLAAS

Corruptibili

Cum ne schimbă puterea

CUPRINS

I:	Introducere	9
II:	Evoluția puterii	28
III:	Ca moliile la flacără	52
IV:	Puterea amăgirii	80
V:	Mici tirani și psihopați	108
VI:	Sisteme rele sau oameni răi?	133
VII:	De ce pare că puterea corupe	156
VIII:	Puterea corupe	182
IX:	Cum îți schimbă puterea organismul	200
X:	Atragerea incoruptibililor	218
XI:	Povara responsabilității	241
XII:	Supravegheați	264
XIII:	Așteptându-l pe Cincinnatus	289
	Mulțumiri	294
	Note	297
	Index	343

I

INTRODUCERE

Puterea este cea care corupe sau oamenii corupți sunt cei atrași de putere? Antreprenorii care deturneză fonduri și polițiștii careucid oameni sunt rezultatele sistemelor rele sau este vorba, pur și simplu, de oameni răi? Tiranii sunt născuți sau făcuți? Dacă *tu* te-ai trezi într-o poziție de putere, te-ar săcăi noile tentații de a-ți umple buzunarele sau a-ți tortura dușmanii până ai ceda? Oarecum pe neașteptate, putem începe să găsim răspunsul la acele întrebări pe două insule îndepărtate, date uitării.

Undeva departe, în largul coastei vestice a Australiei, un petec de pământ numit Insula Beacon de-abia se ridică deasupra oceanului. Suprafața îi este acoperită de pâlcuri de iarbă verde și e străjuită de nisipul bej al liniei triumphiulare a coastei. Ai putea să arunci o minge de baseball dintr-o parte a insulei și să nimerești în ocean pe cealaltă parte. Nu pare ceva deosebit, doar o insuliță nepopulată cu câțiva corali împrăștiați în apele puțin adânci din larg. Dar Insula Beacon are un secret.

Pe 28 octombrie 1628, o corabie lungă de aproape 50 de metri, plină cu mirodenii și purtând numele *Batavia*, a ridicat pânzele din Țările de Jos. Vasul comercial făcea parte dintr-o flotă deținută de Compania Olandeză a Indiilor de Est, un imperiu corporatist

care domina comerțul global. *Batavia* transporta o mică avere în monede de argint, gata de a fi schimbate cu mirodenii și bogății exotice care așteptau în Java, o parte a Indoneziei de azi. Avea la bord 340 de oameni. Unii erau pasageri. Majoritatea făceau parte din echipaj. Unul era un farmacist psihopat.

Corabia era organizată într-o ierarhie strictă, „în care spațiul de acomodare devenea mai spartan pe măsură ce înaintai spre provă“. La pupa, căpitanul își întreținea admiratorii în cabina mare, mestecând pastramă, în timp ce dădea ordine ofițerilor. Două niveluri mai jos, soldații stăteau înghesuți într-un spațiu îngust, neventilat, infestat de șobolani, pe care urmau să-l folosească pentru a depozita mirodeniile pe drumul de întoarcere. Toți cei aflați la bord își cunoșteau locul pe corabie.

La câteva niveluri sub căpitan, se afla un negustor junior pe nume Jeronimus Cornelisz, un fost spîțer care sărăcise. Intrase în echipaj din disperare, după ce pierduse tot ce avea în urma unei serii de calamități. Curând după ce s-au ridicat pânzele pentru prima oară, și-a făcut un plan care să-l ajute să-și schimbe norocul. Împreună cu un ofițer superior, Cornelisz a pus la cale o răzvrătire. A deviat cursul corabiei, pregătindu-se să preia controlul în mijlocul apelor mai izolate. Dacă totul mergea conform planului, avea să pună mâna pe *Batavia* și să înceapă o nouă viață în lux, cumpărată cu monedele de argint din cală.

Dar lucrurile nu au mers conform planului.

Pe 4 iunie 1629, cala de lemn a corabiei s-a crăpat când s-a lovit în plină viteză de un recif de corali în Insulele Abrolhos, aflate la adâncime, în largul coastei australiene. Nu avuseseră parte de niciun avertisment și nu apucaseră să schimbe cursul. Într-o clipă, a fost clar că vasul era condamnat. Majoritatea pasagerilor și a echipajului au încercat să înoate până la mal. S-au înecat cu zecile. Alții au încercat să se agațe de ce mai rămăsese din *Batavia*.

Când și-a dat seama că nimeni nu avea să supraviețuiască, dacă nu îi salva cineva, căpitanul a preluat controlul bărcii de transport

și a celei mai mari părți a proviziilor recuperate. Împreună cu alți patruzeci și șapte de oameni, inclusiv cei din conducerea echipajului, a pornit către Java. A promis că se vor întoarce în curând, însoțiți de o echipă de salvatori. Sute de oameni au fost abandonati, cu puțină mâncare și aproape niciun pic de apă, doar cu speranța măruntă că într-o bună zi cineva avea să se întoarcă după ei. Pe insula aceea aridă nu creștea și nu trăia nimic. Era evident: supraviețuitorii erau în criză de timp.

Cornelisz, presupusul răzvrătit, se afla printre cei lăsați în urmă. Acum nu mai avea o navă funcțională pe care să o preia. Dar nu știa să înoate, așadar i s-a părut o idee mai bună să rămână cocoțat pe resturile corabiei decât să plonjeze în apă și să înoate disperat spre insulă. Timp de nouă zile, șaptezeci de oameni, inclusiv Cornelisz, au ocupat o porțiune tot mai mică de lemne uscate. Și au băut, contemplând inevitabilul.

Pe 12 iunie, corabia s-a destrămat. Valurile i-au zdrobit pe unii de coralul ascuțit, trimițându-i la o moarte mai rapidă decât pe alții, care s-au zbatut câteva minute înainte de a se îneca. Cornelisz a reușit să supraviețuiască. În cele din urmă, „a plutit până pe insulă pe câteva lemne împrăștiate, ultimul care scăpase cu viață de pe *Batavia*“.

Când s-a refugiat pe nisipul ud al actualei Insule Beacon, anarhia și haosul instinctelor de supraviețuire s-au transformat din nou în ordinea bine-cunoscută a ierarhiei și statutului. Deși Cornelisz a ajuns la mal zdrențuit și vlăguit, era totuși un ofițer. Asta însemna că se afla la conducere. „*Batavia* era o societate bazată pe ierarhie“, spune istoricul Mike Dash, „iar acest lucru a supraviețuit și pe insulă.“ Sute de oameni naufragiați pe luncile risipite de pe insula aceea jalnică au dat fuga să-și ajute superiorul. Dar aveau să-și regrete decizia. Cel puțin, o parte din ei.

După ce s-a recuperat și s-a întremat, Cornelisz a făcut câteva calcule rapide. Situația era disperată. Mâncarea, apa și vinul care supraviețuiseră naufragiului nu aveau să reziste. Și-a dat seama că

proviziile nu aveau să se înmulțească, așa că se impunea reducerea cererii. Supraviețuitorii aveau nevoie de mai puține burți care cereau de mâncare.

Cornelisz a început să-și consolideze puterea eliminând posibilitățile rivali. O parte au fost trimiși în misiuni sinucigașe în bărci mici, apoi împinși peste bord și înecați. Alții au fost acuzați de crime, un pretext folosit apoi ca să-i condamne la moarte. Acele execuții înfiorătoare au întărit autoritatea lui Cornelisz. Dar au oferit și un test util de credință. Bărbații care ucideau la porunca lui erau folosiți. Cei care refuzau reprezentau o amenințare. Una câte una, amenințările au fost eliminate. În curând, au dispărut și pretextele. Un băiat a fost decapitat ca să vadă dacă sabia era încă ascuțită. Copiii erau uciși fără motiv. Crimele se săvârșeau la ordinele lui Cornelisz, dar el nu a ucis pe nimeni cu mâna lui. În schimb, îi domina pe ceilalți îmbrăcându-se în hainele elegante recuperate de pe corabie: „ciorapi de mătase, jartiere cu șireturi aurii și... podoabe de acest fel“. Ceilalți purtau zdrențe murdare în timp ce-și așteptau rândul la moarte.

Până s-a întors căpitanul *Bataviei* cu o misiune de salvare, câteva luni mai târziu, peste o sută de oameni fuseseră uciși. Cornelisz a fost răsplătit cu aceeași monedă: l-au condamnat la moarte. I s-au tăiat mâinile. A fost spânzurat. Dar acest episod sângeros ne face să punem o întrebare tulburătoare despre omenire: dacă Cornelisz n-ar fi fost la bord, ar fi putut fi evitate masacrele? Sau ar fi fost săvârșite de altcineva?

La patru mii de mile est de Insula Beacon, pe cealaltă parte a Australiei, se află o altă insulă pustie, în arhipelagul Tongan, numită 'Ata. În 1965, șase băieți, cu vârste cuprinse între cincisprezece și șaptesprezece ani, au fugit de la internat. Au furat o barcă de pescuit și au navigat spre nord. În prima zi, au parcurs doar cinci mile înainte să decidă că vor coborî ancora și se vor odihni. În timp ce încercau să doarmă, s-a stârnit o furtună puternică în jurul bărcii de 1,2 m și le-a smuls ancora. Vânturile cu forța unei vijelii au

sfâșiat vela și au distrus și cârma. Când s-a luminat de zi, băieții nu aveau cum să cârmească, cum să navigheze, doar pluteau în derivă la mila curenților oceanici. Timp de opt zile, au rămas în dreptul coastei sudice, neștiind în ce direcție era casa.

Pe când cei șase adolescenți începeau să-și piardă speranța, au zărit o pată verde în depărtare. Era 'Ata, o insulă stâncoasă acoperită de vegetație luxuriantă. Cum nu puteau controla prea bine direcția bărcii de pescuit, băieții au așteptat până au plutit în apropiere de mal și au abandonat barca. Au înotat ca să-și salveze viața. Era ultima lor speranță înainte de a fi atrași spre largul neiertător al oceanului. În cele din urmă, au reușit, cu răni provocate de pietre, dar în viață.

Stâncile care străjuiau insula nu le ușuraseră încercarea de a urca pe mal, dar s-au dovedit a fi salvarea tinerilor naufragiați. Pietrele ascuțite erau cuiburi perfecte pentru păsările de mare, așa că băieții au încercat împreună să creeze capcane pentru ele. Neavând apă proaspătă în jur, au improvisat și au băut sângele păsărilor. După ce au căutat mâncare în jurul noii lor case, au trecut la suc de cocos. Apoi, când au făcut focul pentru prima dată, hrana lor a trecut de la alimente crude la cele gătite. S-au înțeles să supravegheze focul permanent, ca să se asigure că nu se stinge. Fiecare din ei stătea pe rând să păzească tăciunii aprinși, douăzeci și patru de ore pe zi. Asta le permitea să gătească pești, păsări, chiar și broaște țestoase.

Standardul lor de viață s-a îmbunătățit datorită colaborării. Băieții au lucrat împreună timp de patru zile ca să dea găuri în rădăcina unuia dintre cei mai mari copaci de pe insulă și să adune apă proaspătă picătură cu picătură. Au scobit trunchiuri de copaci să adune apă de ploaie. Au construit o casă primitivă din frunze de palmieri. Fiecare sarcină a fost împărțită. Nu exista lider. Nu existau aur, dantelă sau ciorapi. Nimeni nu dădea ordine, nimeni nu complota ca să-și consolideze puterea și nimeni nu a fost ucis. Pe măsură ce au cucerit insula, succesele – și eșecurile – lor s-au împărțit în mod egal.

La șase luni de când naufragiaseră, unul dintre băieți, Tevita Fatai Latu, a alunecat și a căzut în timpul vânătorii zilnice de păsări și și-a rupt piciorul. Ceilalți cinci au sărit să-l ajute, folosind metoda tongană tradițională de a încălzi tulpini de nuci de cocos ca să facă o atelă și să-i imobilizeze osul. În următoarele patru luni, Tevita nu a putut să meargă, dar ceilalți băieți l-au îngrijit până a reușit din nou să-i ajute la treburile zilnice.

Uneori, se stârneau și dispute. (Mai apar și crize de nervi când pui la un loc șase oameni care trebuie să trăiască nonstop împreună cu un meniu care constă în mare parte din păsări și țestoase.) Dar când se isca vreo ceartă, băieții aveau înțelepciunea de a se împrăștia. Cei care intrau în conflict se izolau în părți diferite ale insulei, uneori și câte două zile, până se calmau și puteau din nou să muncească la un loc cu ceilalți pentru a supraviețui.

După mai bine de un an, au început să accepte că noua lor viață nu era temporară. Așa că s-au instalat acolo pe termen lung. Și-au petrecut zilele improvizând rachete de tenis și au organizat competiții, meciuri de box și sesiuni de antrenament. Ca să nu rămână fără păsări de mâncat, au stabilit o limită zilnică pentru fiecare și au încercat să planteze fasole sălbatică.

La cincisprezece luni de când băieții naufragiaseră, un australian pe nume Peter Warner a trecut pe acolo cu barca de pescuit, căutând locuri în care să prindă languste. Când s-a apropiat de insula nelocuită, a zărit ceva neobișnuit. „Am observat o porțiune arsă pe fața stâncii, ceea ce nu se întâmplă de obicei la tropice pentru că nu se stârnesc incendii de vegetație în atmosfera aceea umedă“, își amintește Warner, acum în vârstă de optzeci și nouă de ani. Pe urmă, a remarcat ceva uluitor, un băiat despuiat căruia îi crescuse părul considerabil în cele cincisprezece luni. Băieții au chiuit și au fluturat din frunzele de palmier, sperând să atragă atenția bărcii. Când aceasta s-a apropiat destul, au sărit în apă și au început să înoate spre salvarea pe care nu o mai credeau posibilă. Neștiind exact ce se întâmpla, Warner s-a gândit că băieții fuseseră izgoșiți

pe insula aceea ca prizonieri, o pedeapsă rezervată celor mai răi în societatea polineziană. „M-am speriat puțin când i-am văzut pe adolescenții aceia care păreau sănătoși, dar nu aveau haine și nici nu erau tunși“, îmi spune. Warner și-a încărcat pușca și a așteptat.

Când au ajuns la barcă, băieții i-au explicat politicos cine erau. Warner habar nu avea că dispăruseră niște băieți, așa că a luat legătura cu un operator prin radio și l-a rugat să sune la școala de băieți din Tonga și să confirme povestea lor. Douăzeci de minute mai târziu, operatorul înlăcrimat i-a spus lui Werner că băieții dispăruseră și erau presupuși morți de mai bine de un an. „S-au ținut și înmormântările“, a spus operatorul. Băieții au fost aduși înapoi în Tonga și s-au reunit cu familiile lor. După ce au fost salvați, cel mai vârstnic dintre ei, Sione Fataua, a schimbat grijile pentru supraviețuire cu cele legate de întoarcerea acasă: „Unii dintre noi aveam iubite. Dacă nu-și mai aminteau de noi?“

După cum spune istoricul danez Rutger Bregman, „adevăratul *Împărat al muștelor* este o poveste despre prietenie și loialitate; una care arată cât de puternici suntem dacă ne sprijinim reciproc“. Pentru Warner, care încă mai navighează alături de unul dintre băieții naufragați, întregul episod reprezintă „o mare încurajare pentru omenire“.

Două insule pustii, două viziuni contradictorii asupra naturii umane. Pe una din ele, un individ obsedat de putere a preluat controlul celorlalți ca să-i exploateze și să-i omoare. Pe cealaltă, munca în echipă a triumfat și cooperarea a fost la loc de cinste. Cum se explică această diferență?

Pe Insula Beacon exista structură. Ordine. Ranguri. Și totul s-a sfârșit cu o tragedie. 'Ata, pe de altă parte, era o bucată de stâncă ascuțită, verticală, însă societatea creată de acești băieți timp de peste cincisprezece luni a fost complet liniară. Aceste povești diferite cu insule pustii dau naștere unor întrebări dificile. Suntem

condamnați să fim exploatați din pricina unor oameni răi sau a unor ierarhii rele? De ce pare lumea atât de plină de lideri precum Cornelisz în poziții de autoritate și de ce există atât de puțin băieții precum cei de pe 'Ata? Iar dacă voi și colegii de birou ați naufragia pe o insulă pustie, ați răsturna șeful și ați lucra împreună ca egali pentru a rezolva problemele asemenea adolescenților tongani? Sau s-ar da o luptă sângeroasă de putere și dominație, cum s-a întâmplat pe Insula Beacon? Cum v-ați comporta?

Această carte răspunde la patru întrebări importante.

În primul rând: Oamenii mai răi sunt cei care obțin puterea?

În al doilea rând: Puterea e cea care înrăiește oamenii?

În al treilea rând: De ce lăsăm oamenii să ne controleze, când e limpede că nu sunt potriviți pentru a deține controlul?

În al patrulea rând: Cum ne putem asigura că oamenii incoruptibili obțin puterea și o folosesc în mod corect?

În ultimul deceniu, am făcut cercetări despre aceste întrebări pe tot globul, din Belarus în Italia, de pe Coasta de Azur până în California, din Thailanda în Tunisia și din Australia în Zambia. Ca parte a cercetărilor mele în calitate de politolog, am intervievat oameni – în cea mai mare parte, oameni răi care abuzează de putere pentru a face lucruri rele. M-am întâlnit cu lideri de culte, criminali de război, despoți, complotiști, torționari, mercenari, generali, propagandiști, rebeli, directori executivi corupți și infractori condamnați. Încerc să-mi dau seama ce anume îi motivează. Ca să-i oprim, este esențial să-i înțelegem – și să studiem sistemele în care operează. Mulți erau nebuni și nemiloși, alții erau binevoitori și plini de compasiune. Dar pe toți îi unea o singură trăsătură: dețineau o putere enormă.

Când dai mâna cu un comandant al rebelilor care a comis crime de război sau când iei micul dejun cu un despot crud care și-a torturat dușmanii, e surprinzător cât de rar seamănă cu caricatura răului. Deseori, sunt fermecători. Fac glume și zâmbesc. La prima vedere, nu par să fie niște monștri. Dar mulți exact asta au fost.

An de an, mi-am bătut capul cu niște mistere obsedante. Oare torționarii și criminalii de război fac parte dintr-un soi complet diferit sau sunt versiuni extreme ale tiranilor de rând pe care îi întâlnim uneori în birouri și în asociațiile de proprietari? Se ascund posibili monștri printre noi? Ar putea *oricine* să devină un monstru în împrejurările potrivite? Dacă e așa, atunci lecțiile învățate de la despoții sângeroși ne-ar putea ajuta să reducem numărul abuzurilor la scară mică din societățile noastre. E un puzzle care trebuie rezolvat urgent, pentru că suntem dezamăgiți permanent de cei aflați la putere. Spuneți cuiva că sunteți politologi și urmează automat această întrebare: „De ce sunt atâția oameni îngrozitori la conducere?”

Dar mai este un puzzle care necesită un răspuns: Oamenii aceștia au *devenit* îngrozitori din pricina puterii de care dispun? Am avut și eu îndoielile mele. Mă rodea o altă îndoială: că cei care par înrăiți de putere sunt doar vârful aisbergului. Poate că sub apă pândește ceva mai mare și mai grav care așteaptă să fie descoperit, ca să putem rezolva problema.

Să începem cu înțelepciunea populară. Toată lumea a auzit aforismul celebru „Puterea corupe, dar puterea absolută corupe în mod absolut“. Este o părere împărtășită la scară largă. Dar o fi adevărată?

Acum câțiva ani, eram în Madagascar, pe o insulă vastă, cu pământul roșu, în largul coastei Africii. Toți cunosc Madagascarul datorită lemurilor adorabili cu coada inelată, dar aici este și căminul unei specii la fel de interesante: politicienii corupți. Insula este guvernată în mare parte de escroci care câștigă bani în timp ce conduc peste 30 de milioane dintre cei mai săraci oameni de pe planetă. Îți cumperi un latte și o briosă și tocmai ai cheltuit salariul pe o săptămână al unei persoane de rând din Madagascar. Pentru ca lucrurile să fie și mai grave, bogații profită deseori de săraci. Iar eu am fost acolo ca să mă întâlnesc cu unul dintre cei mai bogați oameni din Madagascar: magnatul din industria iaurtului, Marc Ravalomanana.